

УДК 342.722

О. П. ВАСИЛЬЧЕНКО

Оксана Петрівна Васильченко, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РІВНІСТЬ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ НЕЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ

Рівність прав і свобод людини незалежно від політичних переконань є однією із найважливіших складових рівності в цілому. Дійсний, а не уявний політичний плюралізм може бути реалізований лише за умови забезпечення демократичності суспільства та в умовах правової країни. Обов'язком держави є забезпечення законодавчих гарантій рівності громадян незалежно від політичних переконань. Даний принцип є загально-визнаним на міжнародному рівні. Водночас ми не можемо стверджувати, що він є реалізований належним чином в Україні. Адже як свідчить історичний досвід, питання рівності завжди актуалізується в періоди трансформації суспільства та держави.

Певною мірою на дослідженні окремих аспектів рівності зупинилися такі відомі науковці-правники, як: М. Вітрук, Б. Ебзеєв, Г. Мальцев, М. Матузов, В. Патюлін, Ф. Рудинський, А. Савицька, В. Сокурєнко, І. Фарбер, Л. Явич; сучасні українські учені: О. Дашковська, В. Колісник, А. Колодій, О. Марцеляк, А. Олійник, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Шаповал, Ю. Тодика, М. Цвік; сучасні російські учені: М. Баглай, К. Козлова, О. Кутафін, О. Лукашева, В. Нерсисянц, В. Чиркін. Однак питання реалізації принципу рівності незалежно від політичних переконань висвітлені недостатньо.

Метою даної статті є дослідження змісту конституційного принципу рівності прав та свобод особи та його забезпечення в Україні в умовах формування нового політичного простору.

У демократичній державі існує плюралізм світогляду його громадян. Переконавання можуть бути найрізноманітнішими: і науковими, і політичними, і релігійними, і будь-якими іншими. У словнику української мови значення терміна «переконавання» подається як: 1. Дія за значенням переконаати, переконавати. 2. Тверда впевненість, певність у чому-небудь; віра у щось. 3. Тверда, міцно усталена думка про що-небудь, погляд на щось¹. У словнику російської мови цей термін також трактується як твердий погляд на що-небудь, який ґрунтується на якій-небудь ідеї, світогляді². Таким чином, можемо зробити висновок, що політичні переконавання являють собою тверду, міцно усталену думку, яка ґрунтується на певних політичних поглядах, ідеях.

Україна гарантує рівність прав і свобод людини й громадянина незалежно від їхніх політичних переконань. Сучасне становище нашої країни характеризується формуванням нового політичного простору, існування якого неможливо без наявності політичних партій. За даними Державної реєстраційної служби України в нашій державі на даний час зареєстровано 229 політичних партій³.

Це сприяє забезпеченню в Україні багатопартійності і політичного плюралізму, що, за визначенням С. А. Авак'яна, передбачає такий стан у суспільстві й державі, коли жодна ідеологія не отримує юридично статусу офіційної державної ідеології, а для вираження й втілення різних політичних ідей і поглядів можуть створюватися партії та інші громадські об'єднання, і всі вони діють на основі (тобто в рамках, з дотриманням) закону й рівні перед законом⁴.

З-поміж інших видів громадських об'єднань партії найближче контактують з державою, адже головною метою їх є завоювання й втілення в життя державної влади. Відповідно до цього політичні партії в Україні мають право: 1) вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених Конституцією України та законами України; 2) брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України; 3) використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України; 4) підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, засновувати (вступати між собою у) міжнародні спілки з додержанням вимог законо-

давства України; 5) ідейно, організаційно та матеріально підтримувати молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян, подавати допомогу у їх створенні.

Політичним партіям гарантується свобода опозиційної діяльності, у тому числі:

- можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя;
- брати участь в обговоренні та оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні та недержавні засоби масової інформації в порядку, встановленому законом;

- вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку⁵.

Незважаючи на тісний зв'язок між державою й партіями, вони існують на основі самостійності та відособленості структур одне від одного. У заключному документі Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ було сказано, що «до числа елементів справедливості, які істотно необхідні для повного вираження достоїнства, властивої людської особистості, і рівних і невід'ємних прав людей», є «чіткий поділ між державою й політичними партіями; зокрема, політичні партії, не будуть зливатися з державою»⁶.

Не можна й недооцінювати роль партій у становленні громадянського суспільства в нашій країні. Саме партії представляють соціальні інтереси досить великих груп населення на державному рівні. Важливе призначення партії полягає у встановленні взаємозв'язку між корпораціями громадянського суспільства й групами депутатів у виборних органах влади. Рішення парламентів, що завжди являють собою форму компромісу між основними депутатськими групами, повинні підкріплюватися готовністю до адекватного компромісу в громадянському суспільстві.

Політичні партії допомагають окремим соціальним групам та категоріям населення зрозуміти і сформулювати свої інтереси. Адже об'єднання соціальної групи – це не арифметична кількість членів, тут важливим фундаментом для розробки політичного курсу є спільність інтересів, політичних переконань. Це створює основу для політичного процесу, його структурованості, визначеності різних груп одна щодо одної.

Проте варто зазначити, що політичний плюралізм у нашій країні незважаючи на велику кількість політичних партій слабкорозвинений, тому абсолютна більшість партій зберігає переважно корпоративний та лобістський характер, не маючи при цьому масової опори в суспільстві. Через високу численність політичні партії нечасто мають шанс отримати владу поодиночки, тому раніше вони утворювали блоки для участі на виборах. Довіра українського суспільства до політичних партій, на жаль, стабільно низька. Для сучасних українських партій цивілізаційні та геостратегічні орієнтації відіграють важливішу роль, ніж економічні та соціально-політичні програми, що зумовило появу чіткого поділу партій на проросійської та прозахідної (проєвропейської) спрямованості. Можливо, такий стан справ пояснюється ще й тим, що громадяни нашої країни не в змозі відстоювати свої інтереси методом самоорганізації, волюючи покладатися на підтримку держави, тоді як «партії – це здатність до самоорганізації й саморегулювання, у них діють самостійні люди, а не государеві призначенці»⁷.

Політичні партії відкривають можливість для кожного громадянина брати участь у здійсненні державного механізму влади, це інструмент боротьби за свої переконання та інтереси. І ця боротьба втрачає індивідуальний характер, вона набуває суспільно значимого характеру. Політичні партії допомагають громадянам зрозуміти можливість суміщення особистих інтересів з інтересами певної групи. І саме завдяки цьому зменшується руйнівний потенціал такої боротьби. Тим самим створюються бар'єри на шляху соціальних катаклізмів, вирішуються питання безпеки суспільства.

Водночас політичне різноманіття й багатопартійність, визнане в якості однієї з основ конституційного ладу України, об'єктивно припускає наявність не тільки безлічі партій, але й законодавче регулювання процедури їх створення та подальшого функціонування. Основою існування політичних партій є наявність різних поглядів і переконань. Як зазначається в Законі України «Про політичні партії в Україні», право громадян на свободу об'єднання у політичні партії визначається і гарантується Конституцією України для здійснення і захисту ними своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Встановлення обмежень цього права допускається відповідно до Конституції України в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також в інших випадках, передбачених Конституцією України. Зокрема, ст. 37 Основного Закону України визначено, що утворення й діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії, спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняється.

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях (ст. 37 Конституції України).

Гарантування принципу рівності прав і свобод громадян незалежно від їх політичних переконань полягає у тому, що, по-перше, ніхто не може бути примушений до вступу в політичну партію або обмежений у праві добровільного виходу з політичної партії; по-друге, належність чи неналежність до політичної партії не може бути підставою для обмеження прав і свобод або для надання державою будь-яких пільг і переваг;

по-третє, політичні партії є рівними перед законом, а це означає, що: а) органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам заборонено виокремлювати у своєму ставленні певні політичні партії чи надавати їм привілеї, а також сприяти політичним партіям, якщо інше не передбачено законом, у провадженні їх діяльності; б) втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених Законом України «Про політичні партії в Україні»; по-четверте, громадянин України може перебувати одночасно лише в одній політичній партії; по-п'яте, встановленням відповідальності посадових осіб і громадян за обмеження в правах чи переслідування громадян у зв'язку з належністю чи неналежністю до політичних партій.

В аспекті досліджуваної проблематики хотілось би звернути увагу на те, що згідно із Законом України «Про політичні партії в Україні» членами політичних партій не можуть бути: судді; працівники прокуратури; працівники органів внутрішніх справ; співробітники Служби безпеки України; військовослужбовці; працівники органів доходів і зборів; персонал Державної кримінально-виконавчої служби України.

На наш погляд, це не досить демократичний підхід з точки зору свободи світогляду і переконань особи. Ми вважаємо, що не слід забороняти зазначеним працівникам бути членами політичних партій, а обмежитися положенням ч. 4 ст. 6, що на час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії призупиняють членство в цій партії.

Громадяни та їхні об'єднання повинні мати рівну можливість управління справами держави і місцевої громади, у тому числі й шляхом підтримки партій та участі у партійному будівництві. На думку багатьох вчених, «... багатопартійність аж ніяк не зводиться до наявності декількох зареєстрованих політичних партій. Це злагоджена, чітко функціонуюча система, у якій політичні партії перебувають у рівних правових умовах, чесно конкурують за вплив на основні групи й верстви суспільства, система, у якій забезпечується принцип ротації партій у владі залежно від чітко вираженої волі виборців»⁸.

Інший важливий аспект, що визначає правову природу рівності прав і свобод громадян України незалежно від їх політичних переконань, полягає в реалізації принципу рівності при формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування.

Ще із часів античної цивілізації в якості одного з невід'ємних принципів демократичного устрою держави затверджувався принцип виборності й змінюваності публічних посад як на вищому державному рівні, так і на рівні місцевої громади. Право громадян брати участь у процесі обрання представницьких і виконавчих органів державної влади й місцевого самоврядування не втратило своєї актуальності, навпаки, є критерієм демократичності сучасних держав.

Забезпечення справедливих виборів диктує необхідність надання рівних прав всім учасникам виборчого процесу: виборцям, кандидатам, членам виборчих комісій, спостерігачам тощо.

Принцип рівного виборчого права визначений ст. 71 Основного Закону України і витікає із закріпленого ст. ст. 21 і 24 Конституції України більш універсального, провідного принципу правового статусу людини – принципу рівноправності людини і громадянина.

У наш час принцип рівного виборчого права є складовою та обов'язковим елементом демократичної виборчої системи. Сутність цього принципу полягає в тому, що громадяни, наділені виборчою праводієздатністю, беруть участь у виборах на рівних умовах, або, як уточнюється у чинному вітчизняному виборчому законодавстві, громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах.

Дотримання принципу рівного виборчого права ґрунтується на забезпеченні рівної ваги кожного голосу у виборчому процесі, що означає потенційно однаковий вплив виборців на результати виборів, однакову питому вагу голосу кожного виборця.

Окрім цього, рівне виборче право гарантується заборонаю одному й тому самому кандидату бути внесеним одночасно до кількох виборчих списків, для всіх кандидатів у депутати встановлюються однакові строки висування і реєстрації та умови проведення передвиборної агітації тощо.

Значним позитивом вітчизняного виборчого законодавства є відсутність у ньому куріальної (корпоративної) системи та гарантованого (фіксованого) представництва деяким соціальним групам суспільства (наприклад, жінкам, представникам національних меншин і т. ін.), які, на наш погляд, являють собою порушення принципу рівного виборчого права. Як зазначається в літературі, які б добрі наміри не малися на меті при гарантуванні місць у парламенті певним соціальним групам, у своїй основі вони звичайно ж містять порушення принципу рівного виборчого права і можуть викликати обурення у більшості та посіяти недовіру між різними культурними групами. Тому на практиці від таких квот у розвинутих демократичних країнах намагаються відмовитися. І замість офіційного резервування місць у парламенті певних соціальним групам законодавчо передбачають інші механізми забезпечення їх представництва в законодавчих органах, наприклад, встановлення квот для таких категорій у партійних списках чи розширення представництва регіону в цілому. Фактично таким шляхом пішли у Великій Британії, де Шотландія та Уельс мають більше депутатів у Палаті громад парламенту Великобританії, ніж вони могли би мати, виходячи з кількості населення.

Забезпечення рівності прав і свобод громадян незалежно від їх політичних переконань, унеможливлення дискримінації за політичними переконаннями – обов'язок держави, який вона зобов'язана виконувати шляхом не тільки визнання, а й дотримання та захисту. Реалізація політичного плюралізму відбувається шляхом удосконалення системи економічних, соціальних, політичних, правових відносин на всіх рівнях їх прояву – державному та місцевому.

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/p/6/200/2>

² Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М., 1988. – С. 712.

³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.drsu.gov.ua/party>

⁴ Авакьян С. А. Политический плюрализм и общественные объединения в Российской Федерации: конституционно-правовые основы / С. А. Авакьян. – М. : Рос. юрид.изд. дом, 1996. – 359 с. – С. 8.

⁵ Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 23. – Ст. 118.

⁶ Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_082

⁷ Архангельская Н. Полупартийная система / Н. Архангельская // Эксперт. – 2001. – № 18. – С. 70.

⁸ Фарушкин М. Х. Некоторые проблемы и противоречия становления многопартийности в СССР / М. Х. Фарушкин // Советское государство и право. – 1991. – № 10. – С. 83.

Резюме

Васильченко О. П. Рівність прав і свобод людини й громадянина в Україні незалежно від їх політичних переконань.

У статті досліджуються поняття та складові рівноправності незалежно від політичних переконань як складової конституційного принципу рівності. Розглянуто питання забезпечення рівних прав і свобод особи в Україні незалежно від політичних переконань.

Ключові слова: конституційний принцип рівності, права і свободи, політичний плюралізм.

Резюме

Васильченко О. П. Равенство прав и свобод человека и гражданина в Украине независимо от их политических убеждений.

В статье исследуются понятие и составляющие равноправия независимо от политических убеждений как элемента конституционного принципа равенства. Рассмотрен вопрос обеспечения равных прав и свобод человека в Украине независимо от политических убеждений.

Ключевые слова: конституционный принцип равенства, права и свободы, политический плюрализм.

Summary

Vasylchenko O. Equality of rights and freedoms of man and citizen is in Ukraine regardless of their political persuasions".

The article examines the concepts and components of equal rights, regardless of political beliefs as part of the constitutional principle of equality. The issues of equal rights and freedoms in Ukraine, regardless of politic beliefs.

Key words: the constitutional principle of equality of rights and freedoms, political pluralism.

Отримано 9.10.2014

УДК 342.728

Н. П. ГАЄВА

*Надія Петрівна Гаєва, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ

Важливим питанням у дослідженні сутності громадських об'єднань є з'ясування правових принципів, на основі яких здійснюється їх утворення та діяльність.

За «Юридичною енциклопедією», принципи – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою оперативністю і відображають наріжні положення теорії, вчення, науки¹. Вони становлять суть певного правового явища, є найважливішими нормами, що визначають його якісні особливості. Тому до правових принципів утворення і діяльності громадських об'єднань належать не окремі норми, що регулюють окремі суспільні відносини, пов'язані з їх утворенням і діяльністю, а тільки ті, які становлять основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю та відображають сутність і зміст громадських об'єднань, закріплюються в Конституції та чинному законодавстві України.

Однак, у правовій літературі питання про принципи утворення і діяльності громадських об'єднань як самостійна проблема практично не розглядалось. Зазначена проблематика частково була предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як С. А. Авакьян, А. А. Алієв, І. В. Бондарчук, М. В. Войналович, Е. В. Гакало, А. А. Дарков, І. С. Сопелкін, І. Т. Темех та інші. Недостатню увагу нормативній рег-